

ВИТОКИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ТВОРАХ ПЕДАГОГІВ-КЛАСИКІВ

У статті проаналізовано історико-педагогічний аспект педагогічних поглядів народу та його педагогічного досвіду щодо народних традицій у вихованні підростаючих поколінь. У творчих здобутках видатних педагогів минулого та сучасності Я.А.Коменського, К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського доводиться, що народна педагогіка збагачує науку про виховання, служить її опорою й основою.

Ключові слова: народна педагогіка, педагогічна культура, мораль, моральні почуття.

В статье проанализирован историко-педагогический аспект педагогических взглядов народа, его педагогический опыт и традиции в воспитании подрастающих поколений. В творческих достижениях выдающихся педагогов прошлого и современности Я.А.Коменского, К.Д.Ушинского, А.С.Макаренка, В.А.Сухомлинского обосновывается, что народная педагогика обогащает науку о воспитании, служит ее опорой и основой.

Ключевые слова: народная педагогика, педагогическая культура, мораль, нравственные чувства.

The article analyzes the historical and pedagogical aspect of people views and their creative experience of folk traditions in the education of the younger generation. It was proved that in the papers of famous pedagogs of the present and the past, including Y.A. Komenskyy, K.D. Ushinsky, A. S. Makarenko, V. O. Sukhomlynsky it is rightly argued that folk pedagogics enriches the science of education, and is the very important part of it.

In scientific studies, it is focused on the fact that Y. A. Komenskyy put forward and developed the idea of «mother school», based on scientific analysis of experience in the home education of migrant families, whose purpose is to bring all the family to the level of the best, harmonious families where education is given a proper role.

It is alleged that the scientist and the teacher K. D. Ushinsky put the bridge between Y. A. Komenius and the latest educational research of the second half of XIX - early XX century. The researcher believed that the education system is generated by the history of people, their needs and lifestyle, its material and spiritual culture. The last one can not exist without solving critical social problems.

The study of outstanding national educator A. S. Makarenko is also not ignored. It focuses on careful study not only because of collective teaching experience of the people, but also because of keen listening to the voice of talented teachers from among the workers.

The principle of nationality in education V.A.Sukhomlynskoho is substantiated as a deep humanism and internationalism. In the system of educating children in a spirit of friendship among peoples scientist separated this direction as the awakening of students' feelings towards different fraternal peoples living on the territory of our country. The teacher promoted spiritual communion of the pupils working with children of other nationalities. The main forms of definite work in Pavlyskiy school were stories, conversations, which were interspersed with reading books about the friendship of people of our country, about the trials, which fell to their share of the joint hard work.

The conclusion, it is proved that today more and more obvious becomes the fact that only the interaction of generations can properly implement education and influence the development of the child.

Key words: folk pedagogy, teaching, culture, morality, moral feelings.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні та економічні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають нового педагогічного бачення проблем виховання та розвитку особистості. Реалізація даного завдання неможлива без ґрунтовного й об'єктивного вивчення педагогічної спадщини минулого, історичних коренів педагогічних явищ і процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в історико-педагогічній науці в Україні з'явилося чимало нових наробок щодо становлення й розвитку національної системи освіти й виховання. Також, до наукового обігу введено цілу плеяду яскравих особистостей, імена яких раніше замовчувалися, зокрема, Г.Ващенко, Б.Грінченко, М.Грушевський, І.Огієнко, С.Русова, Я.Чепіга та ін. Саме ці постаті спрямовували свою діяльність на розбудову національної системи освіти.

Мета написання статті – дослідити витоки народної педагогіки в творах педагогів-класиків.

Виклад основного матеріалу. Видатні педагоги минулого багато уваги приділяли вивченню педагогічних поглядів народу та його педагогічного досвіду. Педагоги-класики вважали, що народна педагогіка збагачує науку про виховання, служить її опорою й основою. Я.А.Коменський на основі узагальнення досвіду домашнього виховання в трудових сім'ях висунув і розробив ідею «материнської школи», мета якої - всі сім'ї підняти до рівня найкращих сімей, де найрозумніше поставлено виховання. «Показово, що батько педагогічної науки свою просвітницьку діяльність розпочав як збирач творів усної творчості чеського народу, як дослідник його традицій і звичаїв. Він всебічно вивчає життя народу, пише його історію, досліджує географію, складає карту Батьківщини, збирає чеські прислів'я: «Мудрість предків - дзеркало для нащадків». Багато десятиліть він віддає збору матеріалів для основної своєї праці «Скарбниця чеської мови». Йому дуже дорогі народні звичаї й традиції, він печеться про те, щоб народ мав хороших і мудрих правителів, «пов'язаних зі своїми підданими узами крові». У епоху формування націй його увагу привертають національні особливості становлення культурної спільності, спільність історичних доль людей, що живуть на даній національній території. У духовній культурі народу рідна мова - одне з найцінніших скарбів.

Ніжну любов до своєї батьківщини, до свого народу Я.А. Коменський висловлює, проповідуючи невичерпну любов до рідної мови. У «Заповіті вмираючої матері братської громади» в уста вмираючої матері їм вкладені наступні слова: «Я раджу тобі і моїм синам зберігати в чистоті й блиску велелюбну, сповнену сердечної теплоти мову наших батьків, залишаючи в недоторканності її дух, твердість і характер».

Великий педагог-гуманіст домагався того, щоб вчителі дітей народу були справді народними. Перша й головна вимога до них - вивчати, любити рідну мову, усну творчість народу. Патріарх педагогіки зі скорботою пише «...народ і народні мови знаходяться в найбільшому презирстві, їм наноситься найбільша образа. Нехай кожному народу все передається рідною мовою ... [1, с.14]». Народний педагог, на думку Я.А.Коменського, має бути патріотом рідної мови, рідної культури.

Патріотична відданість своєму народові спонукала Я.Коменського до уважного вивчення народних традицій у вихованні та до їх творчого використання у створенні наукової теорії педагогіки. Про високу оцінку педагогічних традицій народу можна судити й за змістом освіти, яку Я.А.Коменський пропонував для Пансофической школи. На його думку, учням слід пропонувати розповіді на моральні теми, які можуть бути запозичені з усної народної творчості, проводити з дітьми змагання з відгадування загадок, вивчати звичаї народу, його минуле тощо. «Хто встигає в науках, але відстає в добрій моралі, той швидше відстає, ніж встигає» - повторює він народну приказку, підкреслюючи необхідність морального виховання.

У історії педагогіки Я.А.Коменський є кращим з ідеалів, особистістю-символом. Коли говорять, що народ - великий педагог, а великі педагоги народні, як найбільш яскравою ілюстрацією такого прикладу є історія боротьби та перемоги чеського народу, а прикладом - героїчне життя його великого сина - Яна Амоса Коменського. Своім героїчним життям

Я.Коменський довів, що тільки той народ, який знає й любить свою рідну мову, може претендувати на любов інших народів [2, с.15-16].

Вітчизняний педагог К.Д.Ушинський перекинув місток від Я.А.Коменського до новітніх педагогічних пошуків другої половини XIX - початку XX століття. Досвід Я.А.Коменського щодо освіти народів Європи він розвинув і застосував у духовному згуртуванні народів нашої Вітчизни. К.Д.Ушинський вважав, що система виховання породжується історією народу, його потребами й побутом, його матеріальною й духовною культурою, вона не може існувати поза вирішенням гострих соціальних проблем. Праці К.Д.Ушинського представляють новий етап у педагогічній культурі народів України й усього світу.

Найважливіша проблема, що лежить у основі педагогічної системи К.Д.Ушинського, - це ідея народності виховання. «Є одна тільки, спільна для всіх, природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми називаємо народністю». Під народністю він розумів своєрідність кожного народу, обумовлене його історичним розвитком, географічними та природними умовами. «Усяка жива народність - є саме прекрасне сотворіння Богом на землі, і вихователю залишається тільки черпати з цього багатого й чистого джерела». Реалізація принципу народності за К.Д.Ушинським припускала:

а) створення широкої мережі народних шкіл, які забезпечують обов'язковість навчання всіх дітей, справою виховання повинен керувати сам народ;

б) виховання повинно давати дітям реальну освіту, розвивати їх розумові здібності з тим, щоб вони могли бути використані в інтересах народу; центральне місце у формуванні особистості повинна займати рідна мова - «скарбниця духу народу». «Мова - є живим, найбагатшим і найміцнішим зв'язком, що з'єднує минулі й майбутні покоління народу ... Вона не лише виражає собою життєвість народу, але є самим життям;

в) виховання повинно формувати людину, для якої праця є першою потребою, формувати патріота з твердою волею й характером;

г) жінкам має бути забезпечена освіта, рівна з чоловіками;

д) неприпустимо сліпе запозичення й впровадження в практику іноземних систем, що не відповідають духу національної народності. Ідею народності К. Д.Ушинський тісно пов'язує з релігійно-етичними засадами православ'я, вважаючи, що виховання має сприяти вихованню в душі дітей «істин християнства [3, с.18-21]».

Наступна проблема педагогічної системи К.Д.Ушинського - виховання моральних почуттів. Серед різних сторін виховання на перше місце він ставив моральне виховання: «Ми сміливо висловлюємо переконання, що вплив моралі є головним завданням виховання, набагато більш важливим, ніж розвиток розуму...» Виховання має розвивати у дитини, на думку К.Д.Ушинського, гуманність, чесність і правдивість, працьовитість, дисциплінованість і почуття відповідальності, формувати твердий характер і волю, почуття обов'язку. Спираючись на ідеї народності слід виховувати головну моральну якість - віддану, діяльну любов до батьківщини. Моральне виховання К.Д.Ушинський пов'язував з релігійною мораллю.

Розвиток ідей К.Д.Ушинського простежується в працях А.С.Макаренка, який виховувався в робітничому середовищі, жив і трудився серед селян, із раннього дитинства відчував на собі вплив народних педагогічних традицій. Світ трудівників, серед яких він народився й виріс, педагог із гордістю називає своїм: «Мій світ був незмірно багатіше й яскравіше. Тут дійсні творці людської культури ...». Ставлення А.С.Макаренка до цього світу, до його педагогічної культури представляє величезний інтерес. Народна педагогіка, яка спирається на життєву мудрість, на «звичайний здоровий глузд», у творчості А.С.Макаренка представлена надзвичайно широко. Та сама педагогіка, яка існувала споконвіку, яка мала свій вплив на підрастаюче покоління окрім школи, іноді й всупереч їй, яка жива й сьогодні як нерозривна частина безсмертної народної мудрості, ця сама педагогіка була не тільки предметом особливої уваги А.С.Макаренка, але нерідко й його опорою.

А.С.Макаренко стверджує, що найбільше значення народної педагогіки є в нових умовах. Він закликає уважно вивчати не тільки колективний педагогічний досвід народу, але й

чуйно прислухатися до голосу талановитих педагогів із середовища трудового народу, тобто для нього закономірне й сучасне функціонування народної педагогіки. При цьому ніяка наука не в змозі змагатися з педагогічним генієм народу.

А.С.Макаренко є народним не тільки в принциповій позиції, але й у практичній діяльності: наприклад, трудові традиції колонії та комуни являють собою переосмислення народних традицій. Думка про свято першого снопа зародилася, безперечно, під впливом стародавнього загальнослов'янської обряду «останнього снопа». Цей обряд споріднених народів зберігся у двох варіантах: в українців - дожиночний (перший), у росіян - іменинний (так називався перший сніп). Для А.С.Макаренко, як і для Я.А.Коменського і К.Д. Ушинського, народнайвидатніший педагог. «Із усіх боків, від усіх подій у країні ... від усього ... зростання, від кожної живої ... людини - приходили в колонію ідеї, вимоги, норми та пропозиції». Послідовне втілення принципу народності в системі виховання А.С.Макаренко виключає як б то не було диктаторство, бо не може бути тоталітарною педагогіка великого народу, народу-героя, народу-творця, такою не може бути педагогіка, що виросла з народної та поставлена на службу народу.

Принцип народності, за А.С.Макаренко, інтернаціональний і не дивлячись на те, що в нових умовах «Росіяни, українці, білоруси, усі інші народності ... отримали нові якості характеру, нові якості особистості, нові якості поведінки», головним здобутком, головною якістю громадянина він вважає єдність, із якої виникає нова духовна спільність людей: «100 народів, 100 мов, українець, росіянин, якут, грузин - як примирити цю масу, яку цар тримав залізним обручем? А у нас обруч - це повага, це наш гуманізм, подібного історія ніколи, звичайно, не бачила (4, с.347)».

«Не думайте, - підкреслював А.С.Макаренко, звертаючись до батьків, - що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з ним розмовляєте або повчаєте його... Ви виховуєте його в кожен момент свого життя, навіть тоді коли вас немає вдома. Як одягнуті, як ви розмовляєте з іншими людьми та якої ви думки про інших людей, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету - усе це має для дитини велике значення [4, с.347]».

В.А.Сухомлинський був одним з найосвіченіших педагогів свого часу. У його працях творчо переосмислено спадщина Аристотеля й Квінтіліана, Я.А.Коменського й Григорія Сковороди, К.Д.Ушинського й Дістервега, Г.Песталоцці й Януша Корчака. Своїм вчителем він називав і А.С.Макаренко. В.А.Сухомлинський є гарячим прихильником ідей К.Д.Ушинського щодо принципу народності як найбільш повному відображенні духовних скарбів народу, його багатівкової культури, творчих здібностей і діяльності. В.А.Сухомлинський практично довів, що здійснення геніальних ідей патріарха вітчизняної педагогіки стає можливим тільки в умовах справді народної системи освіти та виховання.

Духовне багатство особистості, як вважав В.А.Сухомлинський, - це, перш за все, частина духовного багатства нації. В.А.Сухомлинський рішучим чином вимагав самого дбайливого ставлення до духовних скарбів народу, вирішальним із яких він вважав традиції виховання підростаючих поколінь.

У останніх книгах В.А.Сухомлинського, в усіх його статтях червоною ниткою проходить думка про необхідність відродження прогресивних педагогічних традицій народу, про широке впровадження їх у сім'ю та школу. Він розповідає дітям казки, разом із ними співає народні пісні, організовує проведення народних свят. Його учні самі придумують казки, пишуть твори на матеріалі прислів'їв, вирішують народні завдання-загадки. Елементи народної творчості використовуються в оформленні школи, класів, кабінетів, залу тощо. Він культивує трудові традиції, із метою виховного впливу пропагує народне мистецтво й обрядовість, навчає дітей народним правилам пристойності та гарного тону.

Із усіх засобів виховання найбільш значущим В.А.Сухомлинський вважає рідне слово. «Мова - духовне багатство народу», - пише він. «Скільки я знаю мов, стільки я - людини», - говорить народна мудрість. Але багатство, втілене в скарбах мов інших народів, залишиться для людини недоступним, якщо він не опанував рідну мову, не відчув її краси. На його думку, мовна культура людини - це дзеркало його духовної культури. «Найважливішим засобом впливу на

дитину, збагачуючим його почуття, душу, думки, переживання, стверджує педагог-мислитель, - є краса й велич, сила й виразність рідного слова».

У працях В.А.Сухомлинського отримали всебічний розвиток ідеї класиків педагогіки про рідну мову. Він постійно наголошував учителям і батькам: «Словом своїм діди і прадіди наші передавали нам свої заповіді, свою любов до рідного краю і, перш за все, любов до рідної мови». Духовна єдність підростаючого покоління з народом забезпечується за допомогою рідної мови, «... від кожного дитячого серця простягаються нитки до того великого й вічного, ім'я якому - народ, його немирущої мови, його культури, слова його численних поколінь, які спочивають на кладовищах... Через зв'язок слова дитина стає сином народу [5, с.21-23]».

На думку В.А.Сухомлинського, найвища й свята місія народного педагога - навчити молоде покоління шанувати створене поколіннями, кожне з яких додало свою краплю в той океан, який являє собою народна духовна культура. Світ прекрасного для дитини починається в сім'ї. «Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливість, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини - все це досягається, насамперед, в сім'ї [6, с.97]».

Основа моральності закладається в людині ще в дитинстві та підлітковому віці, в сім'ї та школі. Вона створюється турботами старших - батька, матері, вчителя, - які виховують дітей у душі любові до людей, поваги до людини. Саме так формувався педагогічний талант самого В.А.Сухомлинського, джерело якого - любов до дітей, глибока віра в можливість виховання кожної дитини так, щоб непотрібно було потім виправляти допущені в ранньому дитинстві помилки. Терпимість до дитячих пустощів, розуміння найтонших спонукальних мотивів і причин дитячих проблем, чуйність, турбота про дитину - усю цю мудрість В.А.Сухомлинський виніс із власного дитинства. Що лежить на поверхні, найчастіше не помічається. Здавалося б, чого простіше, але ми, мабуть, до теперішнього часу не усвідомлюємо повною мірою роль того впливу, який чинить на формування майбутньої людини обстановка в сім'ї в ранньому дитячому віці.

Принцип народності у вихованні у В.А.Сухомлинського глибоко гуманістичний і інтернаціональний. У системі виховання дітей у душі дружби народів він виділяв такий напрям, як пробудження в учнів братських почуттів до народів нашої батьківщини. Педагог пропагує духовне спілкування своїх вихованців із дітьми трудящих інших національностей. Основними формами цієї роботи в Павлівській школі були розповіді, бесіди, які чергувалися з читанням книг про дружбу народів нашої країни, про тяжкі випробування, що випали на їх долю, про спільну віддану працю [7, с.24].

Висновки. Ефективність виховної системи В.А.Сухомлинського забезпечувалася тим, що всі проблеми виховання він вирішував дуже конкретно - на міжособистісному рівні, спираючись на народну педагогіку. Отже і сьогодні ми все частіше звертаємося до досвіду наших предків, до витоків народної освіти та виховання, оскільки там ми знаходимо відповіді на багато важких питань сьогодення. Дедалі очевиднішим стає той факт, що тільки взаємодія поколінь дозволяє належним чином здійснювати виховання й розвиток дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Г.Н. Етнопедагогіка: навч. для студ. середовищ. і вищ. пед. закладів / Г.М. Волков. - 2-е вид., Испр. і доп. - М.: Академія, 2000. - 423 с.
2. Макаренко А.С. Лекції про виховання / А.С. Макаренко. - М., 1957. - 347 с. - (Твори: у 7 т. Т. 4).
3. Історія освіти і педагогічної думки / під ред. В.Б. Успенського. - Ярославль, 2002. - 356 с.
4. Кузіна Т.Ф. Цікава педагогіка: поради, ігри, обряди / Т.Ф. Кузіна, Г.І. Батурина. - 2-е вид. - М.: Шкільна Преса, 2001. - 148 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мазоха Дмитро Степанович – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та освіти дорослих ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 20.05.2013 р.